

Components of National and Religious Identity in Resistance Literature Lessons of Upper Secondary School Persian Literature Textbooks

Milad Movvahedi Rad¹, Nafiseh Irani²

1. Visiting Professor at Department of Persian Language and Literature Education, Farhangian University, Tehran, Iran. E-mail: m.movvahedirad@cfu.ac.ir
2. Corresponding author, Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature Education, Farhangian University, Tehran, Iran E-mail: n.iranii@cfu.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	Objective: One of the most significant instrumental indicators within the educational system of Iran is the manifestation of national identity in students' Persian language textbooks. Since the Persian language has long served as the principal institution of unity and solidarity for the Iranian nation, this identity has been cultivated and reflected across the various domains of the rich Persian literary tradition. The primary objective of this study was to examine and analyze the representation of national identity in the Persian literature textbooks of upper secondary education, with particular emphasis on resistance literature.
Article history: Received 17 August, 2025 Received in revised form 17 September 2025 Accepted 17 October 2025 Published online 17 October 2025	Methods: The study adopted a descriptive-analytical approach to explain and interpret the components of national identity embedded in the resistance literature lessons of upper secondary Persian language and literature textbooks. Results: The findings indicated that, among the various dimensions of Iranian national identity, the upper secondary Persian language and literature textbooks place particular emphasis on the components of religion, homeland and political geography, and Iranian history and culture. It is through reliance on these cultural foundations that steadfastness in the face of oppression and injustice is portrayed. By embracing Islam, Iranians have not only preserved their historical identity but have also enriched Islamic culture and civilization through the assimilation of the sublime and life-affirming teachings of Islam and by drawing upon the ethical characteristics of both Iranian and Ashura-inspired culture. In doing so, they have reinforced their Iranian identity while simultaneously endowing their religious identity with renewed meaning, thereby institutionalizing such concepts as dignity, freedom, and martyrdom in the path of God within Iranian society and in upper secondary literature textbooks.
Keywords: Identity, Persian Language, National, Resistance Literature, Upper Secondary Education.	

Cite this article: Movvahedi Rad, Milad & Irani, Nafiseh. Components of National and Religious Identity in Resistance Literature Lessons of Upper Secondary School Persian Literature Textbooks. (2026). *Journal of Resistance Literature*, 18 (34), 1-17. <http://doi.org/10.22103/jrl.2025.25154.3041>

© The Author(s).

DOI: <http://doi.org/10.22103/jrl.2025.25154.3041>

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

1. Introduction

National and religious identity constitutes one of the most fundamental pillars shaping a nation's culture, social cohesion, and historical continuity. In Iran, the longstanding interconnection among religion, the Persian language, and Iranian culture has provided a rich foundation for the representation of this identity within literary texts. As a comprehensive reflection of the collective spirit of a nation, literature functions not only as a medium for expressing emotions and values but also as a sphere for reproducing identity-forming components (Hashemi & Ghorbanalizadeh, 2015). Within this context, resistance literature, as a branch of contemporary literature that emerged from historical events, the Islamic Revolution, and the Iran-Iraq War (the Imposed War), assumes a dual mission: first, to recount national and religious experiences, and second, to transmit the fundamental values of resistance, freedom, and the pursuit of justice to future generations.

Moreover, the educational system, as the principal social institution responsible for cultural transmission, plays an indispensable role in consolidating and sustaining the components of national identity (Sadeghzadeh & Monadi, 2008). The Persian Literature curriculum at the upper secondary level, particularly through its resistance literature chapters, represents one of the most effective instruments for shaping students' identity. These texts linguistically and emotionally reflect values such as faith, love of the homeland, freedom, resistance against oppression, and the defense of truth (Mansouri & Fereidooni, 2009).

Given the identity-related challenges of the contemporary world, reexamining and analyzing the position of national and religious identity components within educational content has become increasingly essential. Drawing upon the resistance literature texts included in upper secondary Persian language textbooks, the present study sought to analyze and evaluate both the extent and the manner in which national and religious identity components are represented, thereby assessing the degree to which these texts have fulfilled their identity-forming mission.

2. Method

In terms of its objective, this study was fundamental and theoretical in nature, while methodologically it adopted a descriptive-analytical design employing a qualitative content analysis approach. The statistical population comprised all literary texts, poems, and prose selections included in the "Resistance Literature" chapters of the Grade 10, Grade 11, and Grade 12 Persian language and literature textbooks used in upper secondary education. Given the limited size of the study population, all texts related to resistance literature were selected through complete enumeration and subjected to analysis.

During the content analysis process, the educational texts were classified according to the components derived from the theoretical framework of national and religious identity. These components included: freedom and dignity, justice, patriotism, adherence to the principle of

Wilayah (Guardianship/Leadership), resistance to oppression, self-sacrifice and martyrdom, and the connection between religion and homeland. For each lesson, the frequency and mode of representation of each component were identified, after which qualitative analysis was employed to examine their relationship with the educational objectives of Iran's educational system, as articulated in the Fundamental Reform Document of Education (2011).

To enhance the credibility of the findings, co-author review and cross-source comparison were employed. Furthermore, for the interpretive analysis of the data, the extracted themes were reexamined in light of theories of social identity (Ritzer, 1994) and cultural identity (Sadr al-Ashrafi, 1998).

3. Results

The results of the content analysis of the upper secondary Persian language and literature texts revealed that the components of national and religious identity are prominently reflected in the resistance literature chapters. Among these components, freedom and dignity exhibited the highest frequency (16%), followed by justice and resistance to oppression.

In the poem *Safeguarding the Truth* by Mousavi Garmaroudi, the interrelationship between martyrdom, freedom, and human dignity is explicitly articulated through Ashura-inspired concepts. Likewise, in the prose narrative *The Wall of Justice and the Tyranny of Oppressors* from Persian Prose 1, the pursuit of justice and resistance against oppression are presented as shared national and religious values. By foregrounding the concepts of martyrdom and self-sacrifice, these lessons familiarize adolescents with such values as living with dignity and sacrificing one's life in the cause of truth (Moladoost, 2023).

The findings further indicated that the concept of adherence to legitimate leadership (Wilayah), as one of the fundamental pillars of religious identity, is reflected in both the poetry and prose selections of the Grade 12 Persian language and literature textbook. Alongside this, the themes of patriotism, the defense of territorial integrity, and the preservation of the Persian language are implicitly embedded in the lessons related to the Sacred Defense. Consequently, Iranian-Islamic identity is presented in these texts not as two separate constructs but as intertwined and mutually complementary dimensions of a unified identity (Ghamari, 2010).

Overall, the findings demonstrated that the resistance literature chapters in the Persian language and literature textbooks successfully portray the synergy between national and religious identity components. Nevertheless, in certain instances, the diversity of selected texts and the logical continuity between topics appear less coherent. Compared with other chapters, the texts devoted to the Sacred Defense exert the greatest influence on students owing to their emotionally charged language and epic tone, thereby facilitating the internalization of cultural and moral values (Kamali et al., 2021).

The analysis suggests that the language employed in these resistance literature texts performs not only an instructional function but also an educational and identity-forming one. The representation of resistance, faith, justice-seeking, and self-sacrifice in both poetry and prose enables adolescents, during the critical stage of identity formation, to derive their moral and spiritual role models from the cultural and religious heroes of their society.

4. Conclusions

Based on the findings of this study, it can be concluded that, despite the limited scope and textual diversity of the selected materials, the resistance literature lessons included in the upper secondary Persian language and literature textbooks have been largely successful in conveying the components of national and religious identity. By integrating religious teachings with the cultural heritage of Iran, these texts provide students with a foundation for self-understanding, a sense of national belonging, and moral development.

Nevertheless, to strengthen the educational role of these chapters, it is recommended that future textbook development and revision place greater emphasis on the concepts of social justice, patriotism, and the connection between religion and national ethics. Besides, employing more poetic language and narratives drawn from adolescents' lived experiences could foster a deeper internalization of identity-related values.

Overall, the present study demonstrated that cultivating identity through literature constitutes one of the most effective means of transmitting cultural and moral values within Iran's educational system. As a literary domain situated at the intersection of religion, culture, and history, resistance literature plays a fundamental role in shaping the cultural identity and character of the younger generation.

Author Contributions

All ethical principles of academic research were observed, including accurate citation of sources and avoidance of plagiarism or data fabrication.

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Ethical Considerations

The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

مؤلفه‌های هویت ملی و مذهبی در دروس مرتبط با ادبیات پایداری

کتاب ادبیات دوره متوسطه دوم

میلاد موحدی راد^۱، نفیسه ایرانی^۲

۱. استاد مدعو، بخش آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان تهران، ایران. رایانامه: m.movahedirad@cfu.ac.ir

۲. نویسنده مسئول، استادیار، بخش آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان تهران، ایران. رایانامه: n.iranii@cfu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	یکی از مهم‌ترین شاخصه‌های ابزاری در نظام آموزش و پرورش کشور، تجلی هویت ملی در کتب فارسی دانش‌آموزان است و از آنجا که زبان، نهاد اصلی اتحاد و انسجام ملت ایران بوده، این مهم در حوزه‌های مختلف ادبیات گران سنگ فارسی، متجلی و بارور شده است. هدف اصلی این پژوهش بررسی و تحلیل هویت ملی در دروس ادبیات فارسی متوسطه دوم با تأکید بر ادب پایداری است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۵/۲۶	روش پژوهش به صورت توصیفی-تحلیلی است و به تشریح و تبیین مؤلفه‌های هویت ملی در فصول ادب پایداری کتب فارسی متوسطه دوم می‌پردازد.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۶/۲۶	نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که در میان گرایش‌های مختلف هویت ملی ایرانی، در کتب زبان و ادبیات فارسی متوسطه دوم بر عناصر دین، وطن و جغرافیای سیاسی، تاریخ و فرهنگ ایرانی تأکید می‌شود و تکیه بر همین اصول فرهنگی است که ایستادگی در برابر ظلم و بی‌عدالتی را تجلی داده است و ایرانیان با گرایش به اسلام، ضمن این که هویت گذشته خود را حفظ کرده‌اند، با جذب تعالیم متعالی و روح‌بخش اسلام، و با بهره‌گیری از ویژگی‌های اخلاقی فرهنگ ایرانی و عاشورایی، به بارور کردن فرهنگ و تمدن اسلامی پرداخته‌اند و توانسته‌اند با تحکیم هویت ایرانی، به هویت دینی خود نیز معنای جدیدی بدهند و مفاهیمی چون عزت و آزادگی و شهادت در راه خدا را در فرهنگ جامعه ایرانی و کتب ادبیات دوره متوسطه نهادینه سازند.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۷/۲۵	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۷/۲۵	
کلیدواژه‌ها:	
هویت،	
فارسی،	
ملی،	
ادب پایداری،	
متوسطه دوم.	

استناد: موحدی راد، میلاد؛ ایرانی، نفیسه (۱۴۰۵). مؤلفه‌های هویت ملی و مذهبی در دروس مرتبط با ادبیات پایداری کتب ادبیات دوره متوسطه دوم. *ادبیات پایداری*،

۱۸ (۳۴)، ۱-۱۷.

<http://doi.org/10.22103/jrl.2025.25774.3074>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۱- مقدمه

از دیدگاه قرآن کریم، «خود» همان چیزی است که روح الهی نامیده می‌شود و انسان با شناختن خود است که شرافت و کرامت می‌یابد و به خداشناسی نائل می‌گردد. اهمیت انسان و خودشناسی او از دید قرآن تا آنجاست که در آیات زیادی به مالکیت و تسلط او بر جهان هستی اذعان نموده‌است (برای نمونه آیه ۱۰ سورة کریمه اعراف «و لقد مکنکم فی الارض...»؛ «و همانا ما شما (فرزندان آدم) را در زمین تمکین و اقتدار بخشیدیم...» و آیه ۷۰ سورة کریمه اسرا «و لقد کرمنّا بنی آدم و حملناهم فی البر و البحر...»؛ «به یقین فرزندان آدم را کرامت دادیم...»). از دیدگاه ائمه معصوم و در احادیث و روایات ایشان نیز اهمیت این خودشناسی روشن و آشکار شده‌است؛ چنانکه امام علی (ع) می‌فرماید: «مَعْرِفَةُ النَّفْسِ أَنْفَعُ الْمَعَارِفِ» (غررالحکم: ۹۸۶۵) «خودشناسی سودمندترین شناخت‌هاست» و یا «المَعْرِفَةُ بِالنَّفْسِ أَنْفَعُ الْمَعْرِفَتَيْنِ» (غررالحکم: ۱۶۷۵) «خود شناسی، سودمندترین دو شناخت است» و همچنین «أَفْضَلُ الْعَقْلِ مَعْرِفَةُ الْإِنْسَانِ نَفْسَهُ، فَمَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ عَقْلًا، وَ مَنْ جَهِلَهَا ضَلَّ» (غررالحکم: ۳۲۲۰). «برترین خردورزی، خود شناسی انسان است. پس، هر که خود را شناخت خردمند شد و هر که خود را نشناخت گمراه‌گشت».

در فرهنگ فارسی معین (۱۳۵۱: ذیل «هویت») آمده‌است: «آنچه که موجب شناسایی شخص باشد یعنی آنچه باعث تمایز یک فرد از دیگری باشد و در فرهنگ عمید (۱۳۷۶) ذیل همین واژه آمده‌است که «هویت یعنی حقیقت شیء یا شخص که مشتمل بر صفات جوهری او باشد. شخصیت، ذات، هستی و وجود، منسوب به هو». در لغت‌نامه دهخدا ذیل «هویت» به معنی تشخص اشاره شده و در فرهنگ بزرگ سخن (انوری: ۱۳۸۲) ذیل «هویت» به چهار تفکیک معنایی زیر اشاره شده‌است:

۱. آنچه شخص با آن شناخته می‌شود، مانند نام، نام خانوادگی، نام پدر و دیگر ویژگی‌های مندرج در شناسنامه...؛ ۲. مجموعه ویژگی‌ها به‌ویژه ویژگی‌های شخصیتی و فرهنگی فرد که او را از دیگران متمایز می‌کند...؛ ۳. واقعیت وجودی هرچیز چگونگی، چیرستی، ماهیت...؛ ۴. (فلسفه قدیم) آنچه بذاته تشخص دارد.»

زندگی اجتماعی انسان‌ها با نوعی فهم و شناخت مبتنی بر تمایز بین خود و دیگری همراه است؛ بدین معنا که انسان در جامعه علاوه بر اینکه خود را می‌شناسد، قادر خواهد بود تا از طریق پیوند با دیگری عضویت در یک جمع را نیز تجربه‌کند؛ چنین شناختی هویت نام دارد. در نتیجه هویت به درک و تلقی مردم درباره کیستی‌شان و آنچه برایشان معنادار است، مربوط می‌شود. با این تعریف می‌توان به جز هویت فردی، مراتب مختلفی برای هویت‌های جمعی افراد در نظر گرفت، مانند هویت شغلی، قومی، دینی، خانوادگی و غیره. در این میان یکی از جامع‌ترین بخش‌های هویت جمعی، هویت ملی است (هاشمی و قربانعلی‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۷۶). یکی از مسائل مهم دوران نوجوانی و جوانی هویت‌یابی و شناخت خود است. من کیستم؟ پرسشی است که پاسخگویی به آن مستلزم جهت‌گیری‌های فردی و اجتماعی فرد در طول زندگی است. هویت ریشه در فلسفه مشایی (ارسطویی) دارد. وقتی ماهیت را به اعتبار و لحاظ مشخص می‌کنند، هویت می‌گویند و در اصطلاح عمومی آنچه موجب شناسایی شخص، ایل، قوم یا ملتی شود هویت آن می‌نامیم، اما به عنوان مقوله‌ای از علوم انسانی هویت بنا به زمان و شرایط سیاسی و اجتماعی و فرهنگی (داخلی و خارجی) دگرگون می‌شود و در واقع کل مرکب متحولی است که اجزاء و طیف‌های گوناگون دارد و تداعی‌کننده ماهیت یا ذات تغییرناپذیری نبوده و نیست (صدرالاشراف، ۱۳۷۷: ۱۵). سقراط می‌گوید: «خود را بشناس زیرا زندگی آزمون نشده ارزش زیستن ندارد» (دانلیز، ۱۳۷۲: ۷). در نگاه مقام معظم رهبری بخشی از هویت ملی با خودسازی جمعی همراه است و در بیانیه گام دوم انقلاب چنین بیان شده‌است: «ملت ایران از کرامت خود و اصالت شعارهایش صیانت کرده و اینک وارد دومین مرحله خودسازی (هویت) و جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی شده‌است (بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷: ۱۲).

در نتیجه می‌توان گفت هویت، مفهومی گسترده و چندوجهی دارد که در علوم اجتماعی و علوم انسانی برای درک فرد به عنوان موجودی مشخص و مجزا به کار می‌رود. این مفهوم، به درک و تلقی مردم درباره «کیستی»‌شان و آنچه برایشان معنادار است، اشاره دارد. هویت را می‌توان مجموعه ویژگی‌ها و خصوصیات دانست که یک فرد یا گروه اجتماعی را از دیگران متمایز می‌کند. هویت در دو بعد فردی و اجتماعی قابل بررسی است. هویت فردی آن چیزی است که موجب شناسایی یک فرد می‌شود، مانند نام

و ویژگی‌های مندرج در شناسنامه. همچنین شامل مجموعه‌ای از ویژگی‌های شخصیتی و فرهنگی است که فرد را از دیگران متمایز می‌کند. هویت اجتماعی به معنای «ویژگی‌هایی است که از طرف دیگران به یک فرد نسبت داده می‌شود. این ویژگی‌ها را می‌توان نشانه‌هایی تلقی نمود که تعیین می‌کند هر شخص معینی، اساساً چه کسی است. در عین حال این ویژگی‌ها شخص مذکور را به افراد دیگری مربوط می‌کند که همین خصوصیات و کیفیات را دارند» (گلشنی، ۱۴۰۱: ۹۸). به طور کلی هویت اجتماعی «ترکیب یافتن مضمون‌های درآمیخته و جدایی‌ناپذیر شباهت و تفاوت انسانی در خلل عمل اجتماعی است. بنابراین هویت اجتماعی فرآیندی است که از طریق دیالکتیک درونی و برونی شناسایی می‌شود. شکل‌گیری هویت هر فرد از طریق سازماندهی نگرش‌های فردی دیگران در قالب نگرش‌های سازمان یافته اجتماعی، گروهی شکل می‌گیرد» (ریتزر، ۱۳۷۳: ۲۸۰).

۱-۱. بیان مسئله

هویت ملی، یکی از جامع‌ترین بخش‌های هویت جمعی است. این هویت، احساس وفاداری و تعلق به نمادهای مشترک در یک اجتماع ملی است. عناصر اصلی هویت ملی شامل سرزمین، دین و آیین، آداب و مناسک، تاریخ و زبان و ادبیات است. این هویت نه ذاتی، بلکه زیستی است و از کنش‌ها و واکنش‌های افراد در بستر یک زمان و مکان خاص شکل می‌گیرد. زبان به عنوان یک عامل اصلی پیونددهنده، نقش اساسی در شکل‌گیری هویت ملی ایفا می‌کند. در مجموع، هویت یک مقوله متحول است که تحت تأثیر شرایط سیاسی، اجتماعی و فرهنگی داخلی و خارجی تغییر می‌کند. با این حال، حفظ و تقویت آن، به‌ویژه از طریق نظام‌های آموزشی مانند آموزش و پرورش، از اهمیت بالایی برخوردار است. هویت در دو بعد فردی و اجتماعی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد و در علوم اجتماعی تأکید بر هویت اجتماعی است. هویت اجتماعی به معنای «ویژگی‌هایی است که از طرف دیگران به یک فرد نسبت داده می‌شود. این ویژگی‌ها را می‌توان نشانه‌هایی تلقی نمود که تعیین می‌کند هر شخص معینی، اساساً چه کسی است. در عین حال این ویژگی‌ها شخص مذکور را به افراد دیگری مربوط می‌کند که همین خصوصیات و کیفیات را دارند» (گلشنی، ۱۴۰۱: ۹۸).

در جهان پرچالش معاصر، نسل جوان در معرض تهدیدها و چالش‌های هویتی فراوانی قرار دارد که لزوم توجه جدی به تقویت و تعمیق بنیان‌های هویت ملی و مذهبی را بیش از پیش آشکار می‌سازد. در این میان، نظام آموزشی و به‌طور خاص برنامه درسی، به‌عنوان کارآمدترین رکن انتقال ارزش‌ها و شکل‌دهی به انگاره‌های ذهنی نسل آینده‌ساز، نقشی بی‌بدیل ایفا می‌کند. درس ادبیات فارسی، فراتر از یک ماده درسی صرف، ظرفیتی منحصر به فرد به‌عنوان «دانش هویت‌ساز» دارد؛ چرا که آیین تمام‌نمای فرهنگ، تاریخ، عقاید و آرمان‌های یک ملت است و می‌تواند با تأثیرگذاری بر عواطف و اندیشه‌های دانش‌آموزان، در ساختن هویتی مستحکم و پویا سهیم باشد.

یکی از غنی‌ترین و اثرگذارترین گونه‌های ادبی که می‌تواند این رسالت را محقق کند، ادبیات پایداری است. این شاخه از ادبیات، که بازتاب‌دهنده مبارزات، رشادت‌ها، ایثارها و پایداری یک ملت در برابر ظلم و استبداد است، تنها روایتگر تاریخ نیست؛ بلکه سازنده و انتقال‌دهنده هویت است. ادبیات پایداری از خلال بازنمایی اسطوره‌های ملی و مذهبی، حماسه‌های تاریخی و معاصر، رنج‌ها و پیروزی‌ها، موفق می‌شود مؤلفه‌های هویت‌بخش را به نسل جوان القا کند. بنابراین، گنجاندن هدفمند این ادبیات به عنوان یک فصل مجزا در برنامه درسی دوره متوسطه دوم - دورانی حساس که نوجوان در جست‌وجوی کیستی و چیستی خویش است - امری ضروری و راهبردی به نظر می‌رسد.

محتوای دروس مرتبط با ادبیات پایداری (فصول ادب پایداری در کتب پایه‌های دهم، یازدهم و دوازدهم متوسطه دوم) در کتب درسی حاضر، به سهم خود تا اندازه‌ای به این مهم پرداخته‌است. مؤلفه‌های هویت ملی و مذهبی (مانند تأکید بر آزادگی، عزت، شهادت، ایثار و عدالت‌خواهی، میهن‌پرستی و دفاع از تمامیت ارضی، ولایت‌مداری، ظلم‌ستیزی برخاسته از آموزه‌های دینی، تکریم شهیدان و ایثارگران، و بازتاب مضامین عاشورایی) در این دروس ارائه شده‌است.

این مقاله بر آن است تا با رویکردی توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع و چارچوب‌های نظری روز، به واکاوی دقیق محتوای کتب فارسی پایه‌های دهم، یازدهم و دوازدهم دوره متوسطه دوم بپردازد. هدف اصلی این پژوهش، استخراج و تبیین میزان بازنمایی و نحوه نمایش مؤلفه‌های هویت‌ساز ملی و مذهبی در متون ادبیات پایداری این کتب است تا از این رهگذر، بتواند خلأهای موجود را شناسایی کند و گامی در جهت ارتقای کیفی برنامه‌ریزی درسی در این حیطه حساس بردارد. در ساختار آموزش و پرورش هویت ملی همواره از اهداف مهم محسوب می‌شود، در برنامه تحول این نظام اهمیت پرداخت به هویت ملی این‌گونه مطرح شده‌است (سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰: ۹):

(۱) صیانت از وحدت ملی و انسجام اجتماعی با محوریت مشترک اسلامی - ایرانی؛

(۲) وطن‌دوستی و افتخار به ارزش‌های اصیل و ماندگار اسلامی-ایرانی و اهتمام به برپایی جامعه مهدوی؛

(۳) تقویت گرایش به زبان و ادبیات فارسی به عنوان زبان مشترک.

ادبیات ظرفیت انعکاس رویدادهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی هر جامعه را در خود دارد و مهم‌ترین دلبستگی در یک جامعه، احساسی است که به کشور و هویت خود دارد. در نتیجه یکی از نقاط تجلی اوج این دلبستگی در ادب پایداری نمود یافته‌است و آموزش و پرورش می‌تواند با استفاده از ابزارهای مختلفی چون محتوای برنامه درسی و روش‌های مؤثر آموزشی و نتایج مؤثر و عینی دفاع مقدس که در کتب فارسی در فصل‌های مرتبط با ادب پایداری آمده، نقش مهم و مؤثری را در ایجاد تقویت روحیه نوجوانان و جوانان کشور ایفا کند. دیدگاه معلمان و نگرش ایشان به عنوان یکی از محورهای آموزش در کلاس درس نسبت به منابع آموزشی در زمینه‌های هویت ملی می‌تواند در نحوه انتقال و اثرگذاری مفاهیم مربوط به دانش‌آموزان بسیار مؤثر واقع شود. این پژوهش در صدد است به سؤالات زیر پاسخ گوید:

الف) مؤلفه‌هایی اصلی هویت ملی و مذهبی، با تأکید بر ادبیات پایداری، در کتب زبان و ادبیات فارسی دوره متوسطه دوم چگونه بازتاب یافته‌اند؟

ب) اشعار، روایت‌ها و متون ادبی در این کتاب‌های درسی، چگونه مفاهیم هویت ملی و مذهبی را از دریچه مقاومت به تصویر می‌کشند و تقویت می‌کنند؟

۲-۱. روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، بنیادی-نظری و از نظر ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی است که با بهره‌گیری از رویکرد کیفی و به روش تحلیل محتوا انجام شده‌است و بر استخراج مضامین، مفاهیم و الگوهای نهفته در درون داده‌ها متمرکز است. جامعه آماری این پژوهش را کلیه متون، شعرها و نثرهای مرتبط با ادبیات پایداری در کتاب‌های درسی فارسی پایه‌های دهم، یازدهم و دوازدهم دوره متوسطه دوم تشکیل می‌دهند. با توجه به محدود و ملموس بودن جامعه مورد مطالعه، تمامی واحدهای مرتبط با ادبیات پایداری در این کتاب‌ها به عنوان نمونه پژوهش انتخاب و تحلیل شدند.

۳-۱. پیشینه پژوهش

تحلیل پیشینه پژوهش‌های مرتبط نشان می‌دهد که پژوهشگران به مسئله هویت در محتوای کتب درسی، به‌ویژه در درس‌های ادبیات دوره ابتدایی و علوم اجتماعی توجه داشته‌اند؛ با این حال تمرکز غالب این مطالعات بر بُعد هویت ملی بوده و ابعاد هویت مذهبی، به‌ویژه نقش ادبیات پایداری در تقویت این مؤلفه‌ها کمتر کاوش شده‌است.

در همین راستا، صادق‌زاده و منادی (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «جایگاه نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی ادبیات فارسی و تاریخ دوره متوسطه: رشته علوم انسانی» به بررسی جایگاه نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی ادبیات فارسی و

تاریخ پرداختند. یافته‌های ایشان حاکی از آن است که آموزش هویت ملی در این کتب به صورت ناقص و گذرا ارائه شده و نقش نهاد آموزش و پرورش به عنوان اصلی‌ترین عامل در شکل‌گیری شخصیت دانش‌آموزان مورد تأکید قرار گرفته‌است.

به‌طور مشابه، منصوری و فریدونی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «تبلیور هویت ملی در کتب درسی (بررسی محتوایی کتاب فارسی دوره ابتدایی) با استفاده از روش تحلیل محتوا، کتاب فارسی دوره ابتدایی را بررسی کرده‌اند. این پژوهش به میزان فراوانی واژه‌ها، تصاویر، شعرها و داستان‌های مرتبط با مؤلفه‌های هویت ملی پرداخته و میزان ارتباط این محتوا را با هویت ایرانیان مورد سنجش قرار داده است.

در حوزه دروس اجتماعی، هاشمی و قربان‌علیزاده (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «هویت ملی در کتب درسی جامعه‌شناسی ۱ و ۲» به نقش کتاب‌های جامعه‌شناسی در انتقال هویت ملی پرداخته‌اند. نتایج پژوهش ایشان نشان می‌دهد که نمادها، وقایع، رخدادها، ارزش‌ها و شخصیت‌ها از جمله مؤلفه‌های هویت ملی بازتاب‌یافته در این کتب هستند.

از منظر دیگری، اکبری (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «مؤلفه‌های هویت ایرانی-اسلامی در منظومه فکری مقام معظم رهبری» با تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری، مؤلفه‌های هویت ایرانی-اسلامی را استخراج کرده‌است. یافته‌های این تحقیق حاکی از غلبه شاخص‌های «راهبری» و «زبان و ادبیات فارسی» به عنوان بارزترین مؤلفه‌های هویت‌ساز در منظومه فکری ایشان است. در مطالعاتی با نگاهی کلان‌تر، میرزاپور و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان در ابعاد سیاسی-جغرافیایی و دینی» به بررسی کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی در ابعاد سیاسی، جغرافیایی و دینی پرداخته‌اند. ایشان کارکرد این نهاد را در این زمینه بالا ارزیابی کرده و مؤلفه‌های «سرزمین و نظام حاکم» در بعد سیاسی و «باور و رفتار» در بعد دینی را معرفی کرده‌اند.

همچنین، کمالی و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی هویت ملی در اشعار کودک و نوجوان با تکیه بر اشعار ابراهیمی، رحمان‌دوست، شعبانی و کشاورز» به بررسی هویت ملی در اشعار کودک و نوجوان پرداخته‌اند. این مطالعه عناصری مانند زبان، دین، سرزمین، فرهنگ و تاریخ را به عنوان پایه‌های هویت ملی معرفی کرده است، که برای مصون ماندن کشور از تجاوز ضروری هستند.

در حوزه کتاب‌های مطالعات اجتماعی، گلشنی و حیدری (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «هویت ملی در کتب مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی و هفتم متوسطه اول» با بررسی این کتب نشان دادند که بعد «فرهنگ و میراث فرهنگی» بیشترین و بعد «سیاسی» کمترین فراوانی را در محتوای درسی به خود اختصاص داده‌اند.

سرانجام، دانشگر (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «هویت زبانی، بازخوانی روایت‌های کتاب‌های درسی فارسی از شعر فارسی» با رویکردی نو به تحلیل روایت‌های کتاب‌های درسی فارسی پرداخته و میزان استفاده از شعر را در مقایسه با نثر و همچنین تأثیر زمان سرایش شعرها بررسی کرده‌است.

با وجود غنای پژوهش‌های پیشین، همان‌گونه که اشاره شد، تمرکز غالب آن‌ها بر هویت ملی و کتاب‌های درسی غیرادبی بوده است. شکاف اصلی که این پژوهش در صدد پر کردن آن است، پرداختن به تبیین هم‌زمان مؤلفه‌های هویت ملی و مذهبی و بررسی چگونگی بازتاب این مؤلفه‌ها به‌طور خاص در متون ادبیات آیداری کتاب‌های فارسی دوره متوسطه دوم است.

۲- بحث و بررسی

آثار شاعران متعهد نسبت به هویت ملی و استقلال سرزمینشان دارای پیام‌های متعددی است. هویت‌سازی مفاهیم عمیق اسلامی-ایرانی عجین شده با کلام حماسی که از روحی حماسی سرچشمه گرفته‌است، بیشترین اثر را بر مخاطب حوزه ادب آیداری گذاشته است. احیای عناصر مذهبی و ملی و غنای جنبه‌های اخلاقی و مبانی معرفتی در شعر و داستان ادب آیداری و بازتاب گسترده از خودگذشتگی‌ها و جان‌نثاری شهدای ما در هشت سال دفاع مقدس بهترین نمونه تعلق خاطر به میهن و کشور بوده و برای آگاه‌سازی نوجوانان و جوانان از حوادث سیاسی و تاریخی بسیار حائز اهمیت است.

۱-۲. آزادی و عزت

آزادی و آزادی یکی از برجسته‌ترین مؤلفه‌های ادب پایداری است به گونه‌ای که در کتاب فارسی ۱، درس سوم که اولین درس از فصل کتاب است با شعری از موسوی گرمارودی مواجهیم که بسیاری از موضوعات ادب پایداری را در خود جای داده‌است. شعر «پاسداری از حقیقت» که از مجموعه شعر آیینی «گوشواره عرش» انتخاب شده‌است، به سبب عظمت واقعه عاشورا و مفاهیم عمیق انسانی و عاطفی بسیار مؤثر واقع شده و ناگفته پیداست که الهام گرفتن ادب پایداری ما از این حادثه عظیم، خود آبشخور تداعی بسیاری از شاعران و نویسندگان حوزه ادب پایداری شده‌است.

«و بشریت رهگذار را می‌آشامانی/ هر کس را که تشنه شهادت است» (فارسی ۱، ۱۴۰۲: ۳۱).

«و فلق، محرابی که تو در آن نماز صبح شهادت گزارده‌ای» (همان: ۳۱).

در این ابیات شاعر عدم وابستگی به قدرت‌های استکباری و مرگ با عزت (شهادت) را بر زندگی ذلت‌بار ترجیح می‌دهد و این مفهوم پررنگ عاشورایی (یعنی هویت دینی) با پیوند با هویت ملی (دفاع از وطن در هشت سال دفاع مقدس) در جان نوجوان حقیقت‌جو می‌نشیند و مؤثر واقع می‌شود. همچنین فضا سازی در شعر به گونه‌ای است که جایگاه شهادت و دلاوری‌های رزمندگان اسلام را ارج می‌نهد و با غرور ملی به افتخار بیان می‌کند. در درس‌های بعدی در این فصل نیز این موضوع با زوایای مختلف تکرار می‌شود. به دیگر عبارت درس «دیوار عدل و بیداد ظالمان» بیان دیگری از همین موضوع و محتوای نشان می‌دهد دروس فصل ادب پایداری در کتاب‌های فارسی دوره متوسطه دوم وحدت نگاه دارند:

«جواب نبشت که شهر را از عدل دیوار کن و راه‌ها از ظلم و خوف پاک کن و...» (فارسی ۱، ۱۴۰۲: ۳۶).

در جدول تحلیلی زیر نمونه‌های مختلف مؤلفه آزادی و عزت بیان شده‌است و تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که در کتاب‌های فارسی متوسطه دوم در مجموع ۱۶ درصد (جدول شماره ۱) به طور مشخص از مؤلفه آزادی و عزت در بحث هویت ملی اشاره شده‌است.

جدول ۱ (مؤلفه‌های هویت‌بخش در دروس ادب پایداری کتب فارسی متوسطه دوم - پایه دهم و یازدهم)

متن درس (پایه دهم و یازدهم)	ردیف درس	مولفه بخش	هویت	بعد هویتی	شاخص
قیام کردن درختان به احترام	سوم	آزادگی/عزت	مذهبی	التزام به شعائر دینی	
در حضيض هم می‌توان عزیز بود	سوم	آزادگی/عزت	مذهبی	عزت و ذلت به دست خداست	
مرگت زندگی را به سخره گرفت	سوم	آزادگی/عزت	مذهبی	معیار حق بودن	
چندان تناوری و بلند که بهنگام تماشا کلاه از سر کودک عقل می افتد	سوم	آزادگی/عزت	مذهبی	عزت و شکوه الهی	
بر تیر جورتان ز تحمل سپر کنم	پنجم	آزادگی	ملی	عزت نفس ملی	
که نگین پادشاهی دهد از کرم گدا را	شعرخوانی	آزادگی	مذهبی	کرامت نفس	
چو علی که می‌تواند که به سر برد وفا را	شعر خوانی	آزادگی	مذهبی	عزت در رفتار	
چو اسیر توست اکنون به اسیر کن مدارا	شعر خوانی	آزادگی	مذهبی	بخشش در اوج قدرت	

۲-۲. عدالت

از مؤلفه‌های بسیار مهم در ادب پایداری و کتب فارسی متوسطه دوم، تجلی گوناگون عدالت در حکایات و دروس این فصل است. به گونه‌ای که در بخش گنج حکمت و شعر سیف فرغانی دیده می‌شود، ظلم‌ستیزی و اشاعه مبارزه با باطل تا پای جان و استمداد از مفاهیم بلند عاشورایی در پس زمینه اشعار و امثال و حکم، مشهود و ملموس است. مفهوم تجلی‌یافته عدالت با نگاه و ابعاد هویتی و مذهبی آن، برگرفته از اندیشه سیاسی در دین مبین اسلام است. استیفای حقوق از دست رفته اجتماعی انسان جز با بذل جان و تقدیم خون در آستان کبریای الهی میسر نمی‌شود و این مفهوم که آئینه تمام‌نمای عدالت در ظهر عاشوراست در این دروس قابل

رویت است. نکته قابل تأمل دیگر، امتزاج مفهوم عدالت و ظلم‌ستیزی با تقوای الهی است که در درس سوم و حکایت گنج حکمت تبیین شده و نشان می‌دهد از نتایج رعایت تقوا، عدالت‌محوری و ظلم‌ستیزی است. در مصادیق ذیل، هر یک از دروس با مؤلفه هویت‌بخش و بعد مذهبی و ملی آن مشخص شده‌است.

جدول ۲ (مؤلفه‌های هویت‌بخش در دروس ادب پایداری کتب فارسی متوسطه دوم - پایه دهم و یازدهم)

متن درس (پایه دهم و یازدهم)	ردیف درس	مؤلفه هویت بخش	بعد هویتی	شاخص
شهر را از عدل دیوار کن	حکایت/گنج حکمت	عدالت	ملی	ظلم‌ستیزی
هرچه سوی تو حسینی شد دیگر سو یزیدی...	سوم	عدالت	مذهبی	معیار حقیقت امام است
چون داد عادلان به جهان در بقا نکرد	پنجم	عدالت	ملی	ظلم پایدار نیست
هم مرگ بر جهان شما نیز بگذرد	پنجم	عدالت	ملی	مرگ و زندگی یکسان است

۲-۳. از خودگذشتی (ایثار)

تأثیر مفهوم ایثار و تجلی آن در ادبیات پایداری ایران و برانگیختن روحیه ملی، از عمیق‌ترین و زیباترین مفاهیم ادب پایداری است؛ به ویژه آنکه با مکتب امام حسین (ع) و فرهنگ عاشورا به امتزاج رسیده باشد. هشت سال دفاع مقدس ما با ایثارگری نوجوانان و جوانان نقشی محرک و کنشگر در خلق ادبیاتی با این مضمون داشته‌است و ادبیات در این بازی علی و معلولی، نقش معلول را ایفا می‌کند و تنها ادبیات است که می‌تواند در این میان تأثیر بپذیرد، بی آن که تعاملی دو سویه صورت بگیرد. ادبیات می‌تواند عاملی تأثیرگذار بر جریان جنگ‌ها، ایثارگری‌ها و مرگ بر سر آرمان‌ها باشد. علاوه بر آن، وقتی آبخشور این مفاهیم مکتب عظیمی چون عاشورا باشد تأثیر و تأثر آن دو چندان شده و جامعه به آن واکنش مستقیم نشان می‌دهد.

مؤلفه هویت‌بخش ایثار در کتب ادبی دوره متوسطه، همواره از ادب آیینی ما سیراب می‌گردد. شعر موسوی گرمارودی و شهریار و اشارات مستقیم و غیر مستقیم این ادیبان به بعد هویتی مذهبی در این مؤلفه، شاهد بر این مدعاست.

جدول ۳ (مؤلفه‌های هویت‌بخش در دروس ادب پایداری کتب فارسی متوسطه دوم - پایه دهم و یازدهم)

متن درس (پایه دهم و یازدهم)	ردیف درس	مؤلفه هویت بخش	بعد هویتی	شاخص
و آب مهر مادر توست	سوم	ایثار	مذهبی	فروتنی در اوج منزلت
عزمت ضامن دوام جهان شد	سوم	ایثار	مذهبی	جان دادن امام در راه امت
بر تالایی از خون خویش...	سوم	ایثار	مذهبی	جان دادن امام در راه امت
بشریت رهگذار را می‌آشامانی	سوم	ایثار	مذهبی	هدایت جامعه به سوی حق
که به ماسوا فکندی همه سایه هما را	شعرخوانی	ایثار	مذهبی	هدایتگری رهبر جامعه اسلامی
به جز از علی که گوید به پسر که قاتل من...	شعرخوانی	ایثار	مذهبی	مظلومیت در اقتدار

۲-۴. سرزمین (وطن)

مفهوم سرزمین و وطن در عصر کنونی، به ویژه در دوران مشروطیت برجسته می‌شود که «مشخص‌ترین دوره ادب پایداری در تاریخ ایران است، می‌توان مبارزه مردانی علیه بیدادگری و ظلم و ستیز را مشاهده کرد؛ شعر شاعران این دوره جبهه ستیز با تبعیض و بی‌عدالتی و چهل و بی قانونی است» (باوان‌پوری و دیگران، ۱۳۹۸: ۳۹). آن چه پس از انقلاب شکوهمند اسلامی در ادبیات ما اتفاق می‌افتد مفهوم جهان‌وطنی در ادبیات است. شعر دفاع مقدس وطن را فراتر از جغرافیای کنونی آن می‌بیند و ضمن پاسداشت

تمامیت ارضی و استقلال کشور در برابر هجوم بیگانگان، با استمداد از فرهنگ عاشورایی، ظلم‌ستیزی و مبارزه با مستکبران و دفاع از مظلوم را در خارج از جغرافیای خود، پسندیده و حائز اهمیت می‌داند. به شکلی که در درس سوم با شعر گرمارودی بعد مذهبی و دینی آن و در درس پنجم با شعر فرغانی بعد ملی آن را یادآور می‌شود.

جدول ۴ (مؤلفه‌های هویت‌بخش در دروس ادب پایداری کتب فارسی متوسطه دوم - پایه دهم و دوازدهم)

متن درس (دهم و دوازدهم)	ردیف درس	مؤلفه هویت‌بخش	بعد هویتی	شاخص
جهان با دروغ می‌باشد و خون تو امضای راستی است	سوم	وطن/افرا وطن	ملی-مذهبی	حقیقت وطن ماست (جهان وطنی)
در گوشه روشن وجدان تاریخ ایستاده‌ای	سوم	وطن/افرا وطن	ملی-مذهبی	حقیقت وطن ماست (جهان وطنی)
در مملکت چو غرش شیران گذشت و رفت	پنجم	وطن/سرزمین	ملی	ظلم‌ستیزی در راه آزادی سرزمین

۲-۵. شهادت (خون)

بی‌شک یکی از جلوه‌های عمیق و بلند در ادب پایداری در کتب فارسی دوره متوسطه دوم، مفهوم شهادت و حماسه خونین هشت سال دفاع مقدس است. این مقاومت با شکوه در شعر شاعران انقلاب به زیبایی تجلی یافته است. شهادت که مرگی سرخ عنوان می‌شود علاوه بر برانگیختن عواطف و احساسات جامعه، انسان را بیدار کرده و به سمت حقیقت سوق می‌دهد. شهید به واسطه شهادتش و جاری شدن خون پاکش در کالبد مرده جامعه روح تازه می‌دمد. آنگونه که الگوی شهدا، امام حسین (ع) با بیدار کردن امت خفته اسلامی، از سقوط اجتماع دوران خود، پیشگیری می‌کند.

جدول ۵ (مؤلفه‌های هویت‌بخش در دروس ادب پایداری کتب فارسی متوسطه دوم - پایه دهم و دوازدهم)

متن درس (دهم و دوازدهم)	ردیف درس	مؤلفه هویت‌بخش	بعد هویتی	شاخص
خون تو شرف را سرخگون...	سوم	شهادت	مذهبی	اثر ایثار در راه حق
در فکر آن گودالم که خون تو را مکیده است	سوم	شهادت	مذهبی	عظمت شهادت
نماز صبح شهادت گزارده‌ای	سوم	شهادت	مذهبی	شهادت الهام بخش است
خونت و خون‌بهایت در یک ترازو ایستاد	سوم	شهادت	مذهبی	شهادت عین زندگی است
خون تو امضای راستی است	سوم	شهادت	مذهبی	شهید عین حقیقت است
بر تالابی از خون خویش...	سوم	شهادت	مذهبی	شهید هدایتگر است
و بشریت را می‌آشامانی هر که را تشنه شهادت است	سوم	شهادت	مذهبی	شهید الگوست
که علم کند به عالم شهدای کربلا را	شعر خوانی	شهادت	مذهبی	امام حسین معیار حق است

۳- نتیجه‌گیری

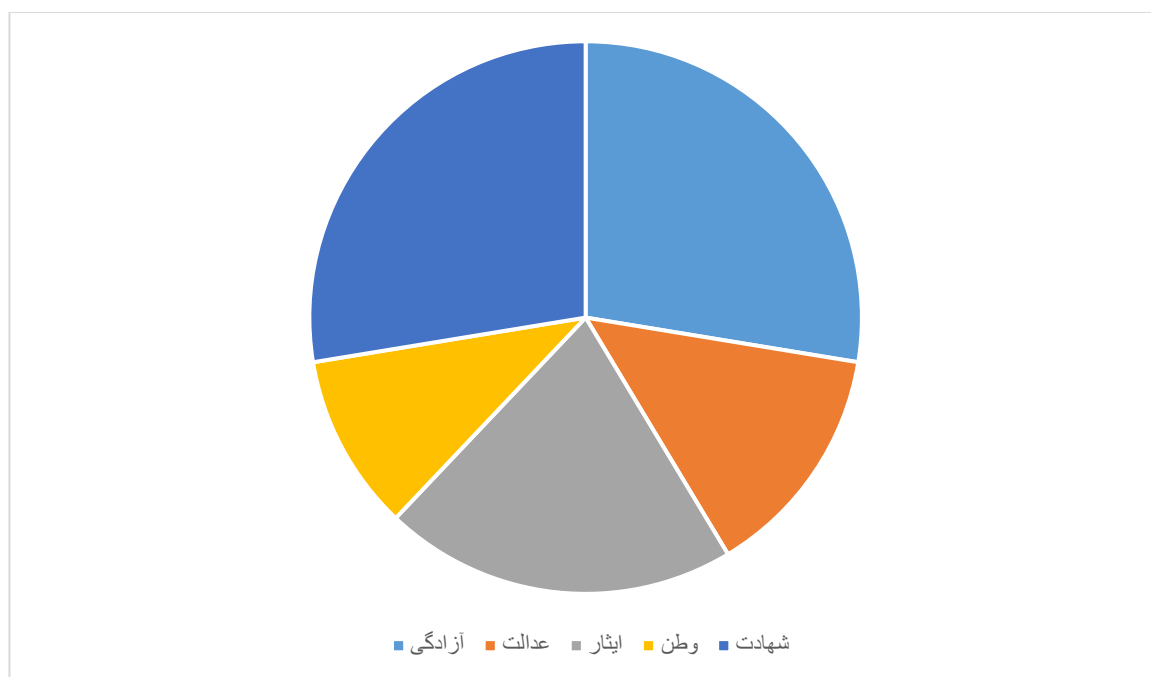
این پژوهش با هدف بررسی و تحلیل مؤلفه‌های هویت ملی و مذهبی در دروس ادبیات پایداری کتب فارسی دوره متوسطه دوم انجام شد و نشان داد که نظام آموزشی کشور، با تمرکز بر این مؤلفه‌ها، در پی تربیت نسل انقلابی و متعهد به ارزش‌های اسلامی است. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که مؤلفان کتب درسی، مفاهیمی چون آزادی و عزت، عدالت‌محوری و ظلم‌ستیزی، ایثار

و فداکاری، وطن‌دوستی و شهادت را در فصول ادبیات پایداری جای داده‌اند. بررسی‌ها همچنین نشان می‌دهد که مفاهیم «آزادگی»، «عزت» و «شهادت» حضوری پررنگ و محوری در کتب فارسی متوسطه دوم دارند. این مفاهیم در هم‌تنیدگی عمیقی با یکدیگر نشان می‌دهند، به گونه‌ای که این برداشت را تقویت می‌کنند که عزت و آزادی یک ملت در گرو روحیه شهادت‌طلبی و فداکاری آن است. حضور این سه‌گانه در فصول ادب پایداری کتب فارسی متوسطه دوم، به عنوان یک مضمون کلیدی و مسلط، سایر مفاهیم مقاومت و پایداری را تحت تأثیر خود قرار داده‌است و به آنها جهت می‌بخشد. این انگاره عمیقاً ریشه در فرهنگ اسلامی-ایرانی و به‌ویژه در مکتب حسینی و فرهنگ عاشورا دارد. موردکاوی‌های انجام‌شده در متون نشان می‌دهد که چگونه این میراث معنوی، نه تنها به غنای ادبیات پایداری افزوده، بلکه هدفی فراتر از زیبایی‌شناسی ادبی را دنبال می‌کند؛ یعنی برانگیختن و تغذیه روح حماسی در نسل جوان.

در لایه‌های بعدی اشعار و متون کتاب، مفهوم «ایثار و بذل جان» جایگاهی برجسته می‌یابد. مطالعه موردی این مضمون، پیوند ناگسستنی آن را با سیره عاشورایی آشکار می‌سازد. این مفهوم در متون درسی، به بازنمایی صحنه‌ها و روایت‌هایی از خودگذشتگی رزمندگان در دفاع مقدس می‌پردازد و آن را به عنوان ادامه طبیعی همان مسیر عاشورایی به تصویر می‌کشد. همچنین، مضمون «عدالت‌محوری و ظلم‌ستیزی» به‌وضوح در بافت آثار قابل ردیابی است و بر این نکته تأکید دارد که ضرورت ایستادگی در برابر ستم و باطل را نه به عنوان یک انتخاب، بلکه به عنوان یک تکلیف الهی و عقلانی القا می‌کند. ریشه‌یابی این مضمون، آن را متأثر از اندیشه‌های سیاسی اسلام و به‌طور خاص، الهام‌گرفته از قیام برای امر به معروف و نهی از منکر در فرهنگ عاشورا معرفی می‌کند و سرانجام، مفهوم «سرزمین و وطن» در این چارچوب، ابعادی فراتر از جغرافیا می‌یابد. تحلیل و بررسی این مؤلفه نشان می‌دهد که اگرچه پاسداری از تمامیت ارضی اهمیت خود را حفظ می‌کند، اما با الهام از جهان‌شمولی فرهنگ عاشورا، به سمت جهان وطنی اسلامی گرایش پیدا می‌کند.

در نتیجه می‌توان گفت که کتب فارسی دوره متوسطه دوم، با استفاده از زبان شعر و داستان، به طور مؤثر به انتقال هویت ملی و مذهبی پرداخته‌اند، چراکه نقش زبان شعر و داستان در برانگیختن عواطف انسانی و ایجاد فضای حماسی در نسل جوان و نوجوان ما اثرگذار است. این کتب با پیوند دادن فرهنگ ایرانی به تعالیم متعالی اسلام و با بهره‌گیری از مفاهیمی چون عزت، آزادگی و شهادت، هویت ایرانی را تقویت کرده و به هویت دینی معنای جدیدی بخشیده‌اند. در راستای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و منویات رهبر معظم انقلاب، این کتب نقش مهمی در تقویت هویت‌مندی دانش‌آموزان و آماده‌سازی آن‌ها برای نقش‌آفرینی در جامعه ایفا می‌کنند. البته این پژوهش بر محتوای کتب درسی متمرکز بوده و به نحوه تأثیرگذاری این محتوا بر دانش‌آموزان نپرداخته است.

مؤلفه بحث شده	میزان درصد نسبت به فصل ادب پایداری در کتاب درسی
آزادگی و عزت	۱۶٪
عدالت	۸٪
ایثار و بذل جان	۱۲٪
سرزمین (وطن)	۶٪
شهادت	۱۶٪

فهرست منابع

قرآن کریم.

اکبری، عسگر. (۱۳۹۹). «مؤلفه‌های هویت ایرانی_اسلامی در منظومه فکری مقام معظم رهبری». *مجله مطالعات ملی*، ش ۳، صص ۴۵ – ۶۴. <https://doi.org/10.22034/rjnsq.2020.114225>

انوری، حسن و همکاران. (۱۳۸۲). *فرهنگ بزرگ سخن*. تهران: انتشارات سخن.

باوان‌پوری، مسعود. لرستانی، نرگس. ابراهیمی، الهام. متولی، حدیثه. (۱۳۹۸). «عشق به وطن در شعر پایداری پارسی». *فصلنامه زبان و ادب فارسی* دانشگاه آزاد سنندج. سال دهم. شماره ۳۷، صص ۳۵-۵۷.

بروجردی، مهرزاد. (۱۳۸۹). *تراشیدم، پرستیدم، شکستم (گفتارهایی در سیاست و هویت ایرانی)*. تهران: انتشارات نگاه معاصر.

پارسامهر، مهربان و وحید اصغری ینگجه. (۱۳۹۴). «بررسی رابطه بین سلامت روانی_اجتماعی با هویت ملی و دینی در بین دانش‌آموزان دبیرستان‌های شهر یزد»، *فصلنامه تعلیم و تربیت*، شماره ۱۲۶، صص ۳۱ – ۴۶.

تفتی، اکرم (۱۳۹۰). «هویت انسان و عناصر سازنده آن از دیدگاه صدرا (ره)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد فلسفه و کلام دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه قم.

جنکینز، ریچارد دین (۱۳۸۱). *هویت اجتماعی*. ترجمه تورج یار احمدی. تهران: شیرازه.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷). *بیانیه گام دوم انقلاب خطاب به مردم ایران*. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.

دانشگر، مریم. (۱۴۰۲). «هویت زبانی، بازخوانی روایت‌های کتاب‌های درسی فارسی از شعر فارسی»، *نشریه مطالعات ملی*، دوره ۲۴، ش ۳، صص ۸۷-۱۰۹. <https://doi.org/10.22034/rjnsq.2023.398746.1494>

دانلیز، مایکل. (۱۳۷۲). *خودشناسی با روش یونگ*. ترجمه اسماعیل فصیح. تهران: فاخته.

دهخدا، علی‌اکبر و همکاران. (۱۳۷۲). *لغت‌نامه*. تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه لغت‌نامه دهخدا.

- راسخ، کرامت‌اله (۱۳۹۵). «مبانی فلسفی هویت از دیدگاه مارتین هایدگر»، *نشریه معرفت فرهنگی اجتماعی*، سال هفتم، شماره ۳. پیاپی ۲۷، صص ۵-۲۳.
- ریترز، جورج (۱۳۷۳). *نظریه‌های جامعه‌شناختی در دوران معاصر*. ترجمه محسن ثلاثی. چاپ اول، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی (۱۳۹۶). *فارسی ۱*. پایه دهم دوره دوم متوسطه، چاپ دوم.
- سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی (۱۴۰۲). *فارسی ۲*. پایه یازدهم دوره دوم متوسطه. چاپ هفتم.
- سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی (۱۴۰۳). *فارسی ۳*. پایه دوازدهم دوره دوم متوسطه. چاپ هفتم.
- سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش* (۱۳۹۰). گیلان: انتشارات اداره کل آموزش و پرورش.
- صادق‌زاده، رقیه و مرتضی منادی (۱۳۸۷). «جایگاه نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی ادبیات فارسی و تاریخ دوره متوسطه: رشته علوم انسانی». *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، شماره ۲۷، سال هفتم. صص ۱۲۵-۱۳۶.
- صدر الاشرافی، سید ضیاء الدین، ۱۳۷۷. *کثرت قومی و هویت ملی ایرانیان*. تهران: اندیشه نو.
- عمید، حسن (۱۳۷۶). *فرهنگ فارسی عمید*. چاپ دهم. تهران: امیرکبیر.
- قمری، محمدرضا و محمد حسن‌زاده، ۱۳۸۹. «نقش زبان در هویت ملی». *دوفصلنامه زبان‌پژوهی* دانشگاه الزهراء. سال دوم، شماره ۳، صص ۱۵۳-۱۷۲. <https://doi.org/10.22051/JLR.2014.1055>
- کمالی، مریم، حسین نوین و عسگر صلاحی (۱۴۰۰). «بررسی هویت ملی در اشعار کودک و نوجوان (با تکیه بر اشعار ابراهیمی، رحماندوست، شعبانی و کشاورز)». *فصلنامه مطالعات ملی*، سال بیست و دوم، شماره ۱. بهار ۱۴۰۰، صص ۲۹-۴۸. doi: 10.22034/rjnsq.2021.128210
- گلشنی، مرتضی و عبدالحسین حیدری (۱۴۰۱). «هویت ملی در کتب مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی و هفتم متوسطه اول». *فصلنامه مطالعات ملی*، سال ۲۳، شماره ۲. صص ۹۷-۱۱۸. doi: 10.22034/rjnsq.2022.328835
- مسکوب، شاهرخ. (۱۳۸۵). *هویت ایرانی و زبان فارسی*. چاپ سوم. تهران: انتشارات فرزانه.
- معروفی، یحیی و صادق پناهی توانا (۱۳۹۲). «کتاب‌های ادبیات فارسی دوره متوسطه و بازنمایی مؤلفه‌های هویت ملی: دیدگاه دبیران». *فصلنامه مطالعات ملی*، سال چهاردهم، شماره ۳. صص ۱۰۷-۱۲۲.
- منصوری علی و آریتا فریدونی (۱۳۸۸). «تبلور هویت ملی در کتب درسی (بررسی محتوایی کتاب فارسی دوره ابتدایی)». *فصلنامه مطالعات ملی*، ش ۳۸، صص ۲۷-۴۶.
- مولادوست، کیومرث، معصومه شیرزاد مرکاوی و یحیی حسینی (۱۴۰۲). «بررسی حس وطن پرستی در شعر و ادب فارسی: مطالعه کیفی فراترکیب». *مجله ادب پایداری*. سال ۱۵، شماره ۲۸. صص ۲۷۵-۳۰۶. doi: 10.22103/jrl.2023.4016
- هاشمی، سید ضیاء و مژده قربانعلی‌زاده (۱۳۹۴). «هویت ملی در کتب درسی جامعه‌شناسی ۱ و ۲». *نشریه جامعه‌شناسی آموزش و پرورش*. شماره ۲. صص ۱۷۵-۲۰۷.

References

- The Holy Qur'an.
- Akbari, A. (2020). "Evaluation of Iranian-Islamic Components in the Intellectual System of the Supreme Leader". *National Studies*, No. 3, pp. 45-64. <https://doi.org/10.22034/rjnsq.2020.114225>.
- Amid, H. (1997). *Amid Persian Dictionary*. 10th ed. Tehran: Amirkabir. [In Persian]
- Anvari, H. et al. (2003). *The Great Sokhan Dictionary*. Tehran: Sokhan Publications. [In Persian]

- Bavanpoori, M. N., Lorestani, E., Ebrahimi, & H., Motavalli (2019). "Love for Homeland in Persian Resistance Poetry". *Quarterly Journal of Persian Language and Literature*, Islamic Azad University, Sanandaj Branch, Vol. 10, No. 37, pp. 35–57. [In Persian]
- Broujerdi, M. (2010). *I Carved, I Worshipped, I Broke: Essays on Iranian Politics and Identity*. Tehran: Negah-e Moaser Publications. [In Persian]
- Daneshgar, M. (2023). "Linguistic Identity: An Overview of the Persian Textbooks Narration from Persian Poetry". *National Studies*, Vol. 24, No. 3, pp. 87-109. <https://doi.org/10.22034/rjnsq.2023.398746.1494>
- Dehkhoda, A., et al. (1993). *Dehkhoda Dictionary*. Tehran: University of Tehran, Dehkhoda Dictionary Institute. [In Persian]
- Daniels, M. (1993). *Self-Discovery the Jungian Way*. Translated by Esmail Fasih. Tehran: Fakhteh. [In Persian]
- Fundamental Reform Document of Education* (2011). Gilan: General Directorate of Education Publications. [In Persian]
- Golshani, M. & A. Heidari (2022). "National Identity in Social Studies Textbooks of Sixth and Seventh Grades". *National Studies*, Vol. 23, No. 2, pp. 97–118. [In Persian] doi: 10.22034/rjnsq.2022.328835.1364
- Hashemi, Seyyed Z. & M. Ghorbanalizadeh (2015). "National identity in sociology textbooks 1 and 2". *Journal of Sociology of Education*. No. 2, pp. 175–207. [In Persian]
- Jenkins, Richard (2002). *Social Identity*. Translated by Touraj Yar Ahmadi. Tehran: Shirazeh. [In Persian]
- Kamali, M. & H. Novin, & A. Salahi (2021). "A study of National Identity in the Poems of Children and Adolescents (Based on the Poems of Ebrahimi, Rahmandoust, Shabani and Keshavarz)". *National Studies*, Vol. 22, No. 1. Spring 2021, pp. 29–48. [In Persian] doi: 10.22034/rjnsq.2021.128210
- Khamenei, Seyyed A. (2018). *Statement of the Second Step of the Revolution Addressed to the People of Iran*. Tehran: Islamic Revolution Publications. [In Persian]
- Maroofi, Yahya & Sadegh Panahi Tavana (2013). "High School Persian Literature Textbooks and Representation of National Identity Components (Teachers' Viewpoint)". *National Studies*, Vol. 14, No. 3, pp. 107–122. [In Persian]
- Mansouri, A. & A. Fereidooni (2009). "National Identity in Textbooks: A Content Analysis of Farsi Textbooks of Elementary Level". *National Studies*, No. 38, pp. 27–46. [In Persian]
- Meskoub, Sh. (2006). *Iranian Identity and Persian Language*. 3rd ed. Tehran: Farzan Publications. [In Persian]
- Moladoost, K. & M. Shirzad Markavi & Y. Hosseinai (2023). "Examining the Sense of Patriotism in Persian Poetry and Literature: A Meta-Synthesis Qualitative Study". *Journal of Resistance Literature*. Vol.15, No. 28, pp. 275–306. [In Persian] doi: 10.22103/jrl.2023.4016
- Organization for Educational Research and Planning (2017). *Farsi 1*. 10th Grade, Upper Secondary Education, 2nd ed. [In Persian]
- Organization for Educational Research and Planning (2023). *Farsi 2*. 11th Grade, Upper Secondary Education, 7th ed. [In Persian]
- Organization for Educational Research and Planning (2024). *Farsi 3*. 12th Grade, Upper Secondary Education, 7th ed. [In Persian]
- Paarsamehr, M. & V. Asghari Yengejeh (2015). "The Relationship between Psycho-Social Health and National-Religious Identity among Yazdi High School Students". *Quarterly Journal of Education*, No. 126, pp. 31–46. [In Persian]

- Ghamari, M. R., & M. Hasanzadeh (2010). "The Role of Language in National Identity". *Biannual Journal of Language Research*, Al-Zahra University. Vol. 2, No. 3, pp. 153–172. <https://doi.org/10.22051/jlr.2014.1055>
- Sadeghzadeh, R. & M. Monadi (2008). "The status of national identity symbols in the secondary stage textbooks (the humanities field): evidence from Persian literature and history textbooks". *Quarterly Journal of Educational Innovations*, No. 27. Vol. 7, pp. 125–136. [In Persian]
- Sadr Al-Ashrafi, Seyyed Zia Al-Din (1998). *Ethnic Diversity and the National Identity of Iranians*. Tehran: Andisheh-ye No Publications [In Persian]
- Tafti, Akram (2011). *"Human Identity and Its Constituent Elements from the Viewpoint of Mulla Sadra"*. Master's Thesis, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Qom. [In Persian]